

Digital memory studies

Robin Ekelund

Vår samtids historie- och minneskultur, det vill säga de praktiker genom vilka individer och grupper skapar förbindelser mellan nutiden, dåtiden och i viss mån också framtiden, präglas allt mer av samhällets digitala utveckling och våra interaktioner i digitala sociala nätverk. Skriv in namnet på en historisk person – säg Winston Churchill – i din webbläsares sökfält och du finner *Wikipedia*-sidor och andra digitala uppslagsverk, T-shirts och muggar med Churchill-citat, bloggar, poddar, Youtube-videos, radioklipp, tidningsartiklar och undervisningsmaterial. Sök efter historiskt fokuserade grupper på Facebook och du kommer att finna ett oräkneligt antal – främst lokalhistoriska som fokuserar på en specifik stads eller Orts historia, men även dem som fokuserar på att minnas specifika decennier eller subkulturer, historiska föremål, historiska platser, eller dem som har ett allmänt historieintresse där medlemmarna postar inlägg och skapar diskussioner om allt från kalla kriget till ursprungsbefolkningar.¹ Mängden av stoff online är överväldigande och möjligheterna att koppla sig samman med likasinnade för att fördjupa sig i ett specifikt ämne eller intresse har aldrig varit större.

”Det digitala” präglar allt mer av vårt samhälle och våra liv. Självfallet gör denna utveckling något med vårt förhållningssätt till det förflutna och våra sätt att minnas. Inom historievetenskapen har vi – kanske framför allt sedan millennieskiftet – om och om igen påtalat en växande ”icke-akademisk historiekultur”,² alltså att det i vår samtid finns en tendens att vända sig till det förflutna för att förstå och orientera sig i nuet.³ I sin postumt utgivna bok *Retrotopia* (2017) argumenterar sociologen Zygmunt Bauman till och med för att vår samtid tappat tron på framtiden. I stället för att blicka framåt och investera våra förhoppningar om ett bättre liv i framtiden, blickar vi nu bakåt. Vi finner våra utopier retrospektivt, menar Bauman.⁴ Även om det inte är Baumans huvudtes, ligger vårt samhälles digitala utveckling ständigt i bakgrunden av argumentationen, likt en faktor som bidrar till att forma vår flytande och retrospektiva samtid. Bauman är långt ifrån ensam om sådana tankar. Bland andra menar litteraturteoretikern Hans Ulrich Gumbrecht att det digitala genombrottet bidragit till att minska inte bara känslan av geografiska avstånd utan också tidsliga distanser, något som fått

effekten att nuet ”breddats” och att samtiden översvämmas av förflutenheter.⁵ Vi har följaktligen att göra med en retrospektiv trend som understöds och influeras av samhällets digitalisering.

En utmaning för historievetenskapen är sålunda hur vi ska ta oss an denna utveckling och de sätt som denna påverkar vår förståelse av oss själva i relation till dåtiden och framtiden. För denna tidskrifts räkning har historikern Anna Nilsson Hammar tidigare introducerat forskningsfältet *digital history*.⁶ Som jag förstår det intresserar sig detta fält för frågor om hur historievetenskapen kan tackla den digitala utvecklingen och mängden av stoff (så kallad *big data*) om bland annat det förflutna, som nu finns att tillgå för vem som. Härmed ryms inom *digital history* viktiga diskussioner om metodologi – hur hantera och studera den stora mängden digitala källor? – liksom didaktiska frågor – hur undervisa historia i en digital samtid? En annan text, också den i *Scandia* och likaledes med avsikt att introducera ett framväxande forskningsfält, är mediehistorikern Marie Cronqvists ”Medier och minnen”, publicerad 2013. Cronqvist lyfte då frågor såsom: ”Hur skall vi förstå relationen mellan minne och historia i det digitalas tidevarv? Hur påverkar vår tids medieformer vårt sätt att tänka och definiera vad vi behöver minnas? [...] Håller vår historiska orientering på att förändras och i så fall på vilket sätt?”⁷ Cronqvist menade sig se antydningar till hur ett tvärvetenskapligt internationellt forskningsfält började växa fram med fokus på just dessa frågor. Detta forskningsfält är det som i dag går under beteckningen *digital memory studies*. Det finns flera beröringspunkter mellan *digital history* och *digital memory studies*, inte minst då båda fälten tacklar liknande frågor som uppkommit i och med den digitala utvecklingen. Snarare än frågor om historia som ämne och vetenskap upptas dock *digital memory studies* av ett intresse för minneskultur och minnespraktiker i mer vardagliga termer, det vill säga hur våra sätt att minnas oss själva och vår historia förändras och utmanas i och med det digitala genombrottet.⁸ Syftet med föreliggande text är att ge en introduktion till detta forskningsfält och hur det vuxit fram under framför allt de senaste tio åren. Denna text utgör alltså dels ett komplement till Nilsson Hammars text om *digital history*, dels en uppdatering och vidareutveckling av Cronqvists text om medier och minnen. Sammantaget vill jag argumentera för att *digital memory studies* utgör ett viktigt forskningsfält för historiker att diskutera, hämta inspiration från och bidra till. Jag gör inga anspråk på att denna introduktion ska vara heltäckande. Dock vågar jag hävda att de diskussioner och perspektiv jag lyfter fram är av central karaktär och inte minst att de exempel som valts ut är fruktbara att tänka med för historiker som vill ge sig i kast med studiet av digital minnes- och historiekultur.

Texten är indelad i fyra avsnitt samt därpå några avslutande reflektioner.

Jag inleder med att skissera forskningsfältets bakgrund och framväxt. Därefter diskuterar jag hur fältet bidragit till en problematisering och vidareutveckling av det tidigare så centrala teoretiska begreppet kollektivt minne. I det tredje avsnittet lyfter jag fram exempel på teoretiska diskussioner och begrepp som utvecklats för att förstå och analysera de individualiserande och fragmentariserande konsekvenser som den digitala eran medfört för minneskulturen. För det fjärde berör jag kort fältets metodologiska prägel. Avslutningsvis återkommer jag till frågan om hur historievetenskapen kan – och bör – ta sig an och beforska vår samtids digitala retrospektiva trend. Jag föreslår här också några tentativa riktningar för framtida forskning.

Bakgrund

Digital memory studies utgör en specifik inriktning – eller, om man så vill, en underkategori – inom det övergripande forskningsfältet *memory studies*. *Memory studies* har vuxit mycket under de senaste två decennierna. Redaktörerna bakom en av de senaste antologierna inom fältet, som på sina mer än 500 sidor gör anspråk på att vara såväl en introduktion som en översikt av detta forskningsfält, beskriver till och med uppgiften att fånga fältets mångfald och bredd som ett *mission impossible*.⁹ De texter vari fältet har sitt ursprung, bland annat sociologen Maurice Halbwachs diskussion av kollektivt minne och mentalitetshistorikern Pierre Noras studier av *lieux de mémoires*, bör dock vara kända för de flesta historiker.¹⁰ Inte minst har dessa begrepp och perspektiv använts på fruktbara vis inom *Oral History* samt historiekulturforskningen.¹¹

Inom *memory studies* intresserar sig forskare för sociala och kulturella minnespraktiker på ett vis som kan beskrivas vara präglad av kulturanalytisk historia med underifrån-perspektiv.¹² *Memory studies* har också låtit sina undersökningar influeras av sin samtids sätt att minnas, något som kanske framförallt medfört ett intresse för hur teknologisk utveckling spelar roll för individers och grupper minnespraktiker.¹³ Detta har i sin tur bidragit till framväxten av *digital memory studies* och en allt mer utvecklad analys och diskussion av de minnespraktiker som äger rum online. Liksom *memory studies* är *digital memory studies* ett tvärvetenskapligt fält som samlar medie- och kommunikationsvetare, kulturvetare, sociologer, antropologer, historiker, litteraturvetare, filosofer, psykologer, subkulturforskare och arkivvetare. Denna ämnesmässiga bredd åskådliggörs inte minst i två antologier som publicerats inom fältet. Den första av dessa, med titeln *Save As... Digital Memories*, publicerades 2009 och den senare, *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, utkom 2018.¹⁴ Dessa ger oss också en bild av forskningsfältets utveckling under det senaste decenniet.

Save As... Digital Memories präglas i mångt och mycket av ett sökande anslag. Detta kan sammanfattas som att det digitala genombrottet har skapat nya möjligheter att leva och att minnas, men vad är egentligen nytt och vad innebär detta nya? Antologins redaktörer, medievetaren Joanne Garde-Hansen, historikern Andrew Hoskins och kulturvetaren Anna Reading, förkunnar i sin inledning att minnesforskningens analyser tidigare ramats in av *the broadcast era*, i vilket radio och tv utgjort de självklara aktörerna i forandet av kollektiva minnen. Men i och med det digitala genombrottet måste vi nu uppdatera vårt sätt att förstå minnespraktiker och minneskultur, menar de. I stället för att, som tidigare, undersöka minne som något som produceras ovanifrån, det vill säga av kulturarvsinstitutioner och stora medieaktörer, behöver vi börja förstå minne som producerat "underifrån" där de individer och grupper som är en del av minneskulturen befinner sig i mer jämlika relationer.¹⁵ Vår digitala minneskultur utgörs sålunda inte av en publik som har en passiv relation till tidens gång, utan snarare av aktiva subjekt som är känslomässigt engagerade i att producera relationer mellan nutiden och dåtiden, argumenterar de.¹⁶ Mellan raderna kan vi läsa att den digitala utvecklingen också medför en potentiell demokratisering av minneskulturen: alla kan nu göra sin röst hörd och delta i att producera minnen.¹⁷ Detta synes vara själva utgångspunkten. Vi står inför en ny och digital minneskultur där vem som helst kan vara med. Härifrån formuleras en rad frågor som antologins texter berör. Ett av dessa handlar om vad den digitala minneskulturen kommer att göra med historieämnet. Historieämnet – och här måste vi nog ha ett visst överseende för att kunna läsa vidare – präglas enligt redaktörerna av auktoritet och institutionalisering. Minne, däremot, ses som flexibelt och inkluderande: "It is accessible not elitist", skriver de.¹⁸ Härmed frågar de sig: innebär den växande digitala minneskulturen följaktligen att vi nu iakttar hur historieämnet tvingas förändra sig och utvecklas genom de sätt på vilka det "återvinns" i en digital minneskultur där institutionerna och historikerna inte har kontroll, eller bevittnar vi rentav historieämnets slut? En annan fråga som genomgående präglar bokens texter berör hur vår organiska och kroppsliga relation till minne påverkas av det digitalas icke-organiska och maskinella teknologi. Vad som tidigare varit en ofrånkomlig aspekt i människors sätt att minnas – det att vi också glömmet – har på sätt och vis satts ur spel i och med den digitala teknologin. Inget faller längre i glömska. Allt kan dokumenteras och sparas i våra mobila enheter och i servernars lagringsmoln. Hur inverkar då detta på vår minneskultur och vårt sätt att relatera till det förflutna? Nyfikenheten inför det digitala genombrottets konsekvenser är stor och antologins sökande anslag är inte utan en viss fascination för detta "nya". Dess olika texter konkluderar också

allt som oftast att den digitala minneskulturen är något nytt: "Never has it been so easy for people to record their lives for others to see. [...] Never have so many vehicles for self-expression emerged so quickly and confusingly, requiring a language not known as little as five years ago", skriver kommunikationsvetaren Paul Longley Arthur i sin diskussion av digitala biografier.¹⁹ Likaså drar Garde-Hansen i sitt bidrag slutsatsen att Facebook och andra sociala nätverkssajter skapat en "personal digital archive fever", men ställer sig frågande till huruvida den digitala minneskulturen på Facebook producerar en historia underifrån som kommer att utmana arkiven och institutionerna, eller om den främst lockar fram "digitala flanörer" som vill visa upp sig.²⁰

Då *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition* publiceras, nio år senare, är tonen en annan. Snarare än ett sökande anslag slår antologins redaktör, Andrew Hoskins, tidigt fast att *the connective turn* inneburit en ontologisk förskjutning i vad minne är och vad minne gör:

[The connective turn] has re-engineered memory, liberating it from the traditional bounds of the spatial archive, the organization, the institution, and distributed it on a continuous basis via a connectivity between brains, bodies, and personal and public lives. This opening up of new ways of finding, sorting, sifting, using, seeing, losing and abusing the past, both imprisons and liberates active human remembering and forgetting.²¹

Hoskins menar att den digitala teknologin inte endast frigjort en ny typ av minneskultur där vem som helst med en uppkopplad enhet kan delta, den har även skapat en påfrestning och en påtryckning, kanske till och med ett tvång, att minnas. I denna pågående *memory boom* har den digitala och teknologiska utvecklingen medfört att vi inte längre har kontroll över vilka minnen som lagras och "poppar upp". Minne har blivit något som hemsöker oss i vår vardag, argumenterar Hoskins: "The past has been stripped of its once retrospective coherence and stability, entangled in today's melee of uncertainty."²²

För att greppa denna teknologiska utveckling i relation till vår nutids minneskultur lyfter Hoskins fram och diskuterar metaforen minnesekologi (*memory ecology*).²³ Med denna metafor vill han bland annat sätta fingret på hur teknologin blivit en del av våra liv och våra kroppar på ett sådant vis att minnespraktiker inte längre kan sägas ske i särskilda sammanhang med specifika aktörer. Vår minneskultur är decentraliserad och destabiliserad, den produceras i uppkopplade nätverk omöjliga att överblicka. Samtidigt har den, i och med våra socioteknologiska liv och intima relationer till våra

smartphones, blivit en del av oss som individer: "it has been *brought within us*", skriver Hoskins och konkluderar att detta medför att vår generation kommer att bli "the most haunted in history".²⁴

Redan efter Hoskins inledande diskussion står det alltså klart för läsaren att den fascination inför "det nya" som var så påtaglig nio år tidigare, ersatts av ett mer nyanserat och i viss mån också kritiskt förhållningssätt gentemot den digitala minneskulturen och dess konsekvenser. Snarare än en demokratiserande potential i och med minneskulturens digitalisering kan vi nu läsa mellan raderna att den digitala minneskulturen i viss mån blivit ett okontrollerbart monster. Dessutom står det klart att det nya språk som Arthur efterlyste i den förra antologin nu utvecklats. Hellre än Halb-wachs, Nora och Assman lyfts nu posthumanistiska tänkare fram i flera av antologins texter, såsom Karen Barad, Bruno Latour och Nigel Thrift, för att nämna några av de mer namnkunniga.²⁵ Flera av antologins bidrag är också av teoretiserande och argumenterande art, snarare än empiriskt avgränsade och fokuserade.²⁶ Detta kan i viss mån sägas spegla fältet väl då utförliga empiriska studier fortfarande är förhållandevis få. De olika texterna i antologin utvecklar dock intressanta diskussioner som på olika vis berör det pågående skiftet från en modern och analog minneskultur till en postmodern och digitaliserad. Särskilt intressant är kulturhistorikern Wulf Kansteiners diskussion av minneskulturen kring Förintelsen i relation till den digitala utvecklingen.²⁷ Kansteiner visar hur denna minneskultur växte fram och etablerades i en era av analog format (fotografi, film, radio, tv, arkitektur och konventionella fysiska museer). Förintelsens magnitud och symboliskt laddade plats i minnet av det moderna samhället innebär således att det finns officiella (analog) institutioner som slår vakt om dess minne. "In its current format", skriver Kansteiner, "official Holocaust culture therefore represents an antithesis to the nimble, decentralized exchanges of opinions driving social media communications."²⁸ Han leder detta i bevis genom att lyfta fram flera exempel på hur, i hans ögon, kreativa försök att skapa digitala och virtuella möten och interaktioner med Förintelsen stoppats på grund av bland annat censur, politisk aktivism och en mediedriven moralpanik. Detta, menar Kansteiner, gör att minnet av Förintelsen fastnar i en toppstyrd analog kultur som i förlängningen medför en digital underutveckling och en påtaglig risk för kollektiv minnesförlust bland de generationer som växer upp i en digital deltagarkultur:

Transnationally generated arbitrary rules of piety and propriety determine, for instance, that the wildly popular genre of video game is principally unsuited for the representation of the Shoah and favour the production of a fleet of sterile, homogenous, and

uninspiring digital platforms of Holocaust education. It is difficult to imagine a better recipe for collective forgetting in an otherwise highly innovative and participatory digital memory culture.²⁹

Kansteiners text är ett gott exempel på hur forskningsfältet synliggör och problematiserar viktiga frågor om minne, minneskultur och minnespraktiker i vår digitala era.³⁰

Med denna skildring av forskningsfältets framväxt avklarad ska jag nu gå vidare med att fokusera på några av de teoretiska diskussioner som präglat *digital memory studies*. Jag inleder med att diskutera hur fältet problematiserat det klassiska begreppet kollektivt minne och förflyttar mig, i avsnittet därefter, till en presentation och diskussion av några teoretiska verktyg som utarbetats för att begreppsliggöra den digitala minneskulturen.

Fältets problematiserande av kollektivt minne

Av genomgången ovan torde det redan stå klart att flera forskare inom *digital memory studies* upptagits av teoretiserande diskussioner och att dessa diskussioner blivit allt mer utvecklade under framför allt det senaste decenniet. I likhet med mycket annan minnesforskning, har ett avstamp ofta tagits i Halbwachs diskussion av kollektivt minne.³¹ Tydligare än i andra delar av *memory studies*, har dock varit att de minnesforskare som intresserat sig för digitaliseringens konsekvenser lagt fokus vid att utveckla teoretiska diskussioner med stark koppling till personliga och individuella minnespraktiker. Sålunda har också Halbwachs kollektiva minne allt mer kommit att problematiseras och läggas åt sidan till förmån för andra analytiska begrepp och modeller inom fältet.³²

För att här exemplifiera detta har jag valt att utgå från redan nämnda Andrew Hoskins. Han är nämligen en av de forskare inom *digital memory studies* som allra tydligast problematiserat Halbwachs tankar om kollektivt minne. Hoskins slår rentav fast att den digitala teknologins utveckling inneburit *the end of collective memory* och menar att minnesforskningen varit senkommen i att förstå detta.³³ Nu är det dock dags att lämna bilden av kollektivet bakom sig, argumenterar han. I stället för en upptagenhet vid minnen som mer eller mindre kollektiva föreslår Hoskins en övergång till begreppet mångfaldens minne (*memory of the multitude*). Detta är enligt honom en passande metafor för att förstå den digitala minneskulturens konsekvenser. Detta begrepp, argumenterar Hoskins, gör att vår förståelse av historia "mjuknar". Det är inte längre lika tydligt vem som minns, vad vi minns, när vi minns och varför vi minns. Den digitala teknologins möjliggörande av spontana sökningar, till synes direkt och oändlig tillgång till

information samt till deltagande har inneburit att en mångfald aktörer ser och kommenterar allt: "there is little unseen, untouched or uncommented on by the multitude", skriver Hoskins och menar att "[t]his has diminished the authority of the former gatekeepers of memory".³⁴ Medan termen kollektivt minne byggde på en förståelse av (och ett intresse för) identiteter som gemensamma och enhetliga, bygger mångfaldens princip snarare på den gemensamma möjligheten att koppla upp sig mot varandra. Detta medför en mer oberäknelig och svårfångad minneskultur, som är mer porös men också mer dynamisk, slår Hoskins fast. Mångfaldens minne, bestående av en myriad av mer eller mindre tydliga digitala aktörer, medför att vår tids minneskultur mer än någonsin utgörs av en process utan slut, en ständig tillblivelse.³⁵ Med sin dödförklaring av kollektivt minne och återopandet av mångfaldsmetaforen sätter Hoskins ord på en pågående diskussion och trend inom *digital memory studies*: att vår digitala samtid allt mer präglas av svåröverblickbara personliga, men också sammanvävda, minnespraktiker. Minne måste härmed också förstås som allt mer dynamiskt. Denna förståelse av minne är till synes vedertagen inom fältet. Med denna som utgångspunkt har det dock utvecklats teoretiska begrepp och diskussioner som pekar ut olika analytiska riktningar: dels för att undersöka digital minneskultur som präglad av mer eller mindre personliga minnesfragment, dels för att utforska den digitala minneskulturens konsekvenser för människors existentiella tillvaro.

Teoretiska försök att begreppsliiggöra den digitala minneskulturen

En som var tidig med att utveckla en teoretisk diskussion av minne i den digitala eran är medievetaren José van Dijck. I sin bok *Mediated Memories in the Digital Age* från 2007 vänder hon sig till kulturteoretikerna Jan och Aleida Assmanns resonemang kring kulturellt minne – vilka i sig utgör en problematisering och vidareutveckling av Halbwachs kollektiva minne. Härigenom understryker hon att vi måste förstå minne som en praktik och en process snarare än något man har eller inte har.³⁶ I och med den digitala utvecklingens konsekvenser, vilka hon vid mitten av 2000-talet menade att vi endast kunde ana, laborerar van Dijck dessutom med termen "personligt kulturellt minne". Med detta menar hon att vi i första hand inte bör intressera oss för det kollektiva, det vill säga de gemensamma minnena. Snarare bör vi undersöka hur personliga minnen praktiseras och hur individer engagerar sig i att förstå sig själva i relation till andra och i relation till sitt omgivande sammanhang.³⁷ I motsats till hur många andra minnesforskare främst tagit

sin utgångspunkt i det gemensamma för att undersöka hur kollektiva minnen format och förhandlats av enskilda individer och grupper³⁸ lägger alltså van Dijck sin tyngdpunkt vid det personliga och individuella. Anledningen är för van Dijck självklar: den digitala utvecklingen har inneburit att den typ av minnen och minnesobjekt som tidigare levde en undanskymd tillvaro, lagrade i skokartonger på vinden eller i dammiga fotoalbum, nu i allt större utsträckning digitaliseras och delas med andra i diverse uppkopplade sociala nätverk och fora.³⁹ För att förstå vår tids minneskultur och hur denna utvecklas, måste vi intressera oss på allvar för dessa skokartongers innehåll, betonar van Dijck.⁴⁰ Härifrån formulerar hon sedan en teoretisk modell som fokuserar på personliga minnen och minnesobjekt som medierade, det vill säga hur de kommuniceras och förhandlas i ett spänningsfält mellan det privata och det publika, jaget och andra, dåtiden och framtiden.⁴¹ Med denna teoretiska utgångspunkt kan vi enligt van Dijck på allvar börja intressera oss för de dynamiska vis varigenom minnen praktiseras och förhandlas då de medieras i det digitala.⁴² Det går i dag snabbt att konkludera att van Dijcks relativt tidiga diskussion av minne och minnespraktiker i digitala sammanhang kommit att präglade *digital memory studies* och dess intresse för vad vi kan kalla för vardaglig minneskultur och i huvudsak icke-institutionaliserade minnessammanhang.

En forskare som med inspiration från bland andra van Dijck bidragit med teoretiska såväl som empiriska och analytiska landvinningar inom fältet är kulturvetaren Martin Pogačar. Huvudsakligen har Pogačar intresserat sig för post-socialistisk historie- och minneskultur, primärt med fokus på forna Jugoslavien.⁴³ Centralt för honom har sålunda varit att synliggöra hur tidigare stabila mediala institutioners diskurser av det förflutna allt mer kommit att utmanas och vittra sönder i den digitala utvecklingens möjliggörande av mer individualiserade minnespraktiker.⁴⁴ Genom sina analyser av denna digitala och individualiserade minneskultur har Pogačar utvecklat begreppet *co-historicity* för att beskriva det fenomen då individer konstruerar personliga historiska tidslinjer och tolkar sina förflutna genom att välja ut, redigera och sammanfoga mikrohistorier och minnesfragment som finns tillgängliga online.⁴⁵ Med termen *co-historicity* intresserar sig Pogačar dock inte endast för de enskilda individernas minnespraktiker utan också för hur dessa individer, genom denna typ av minnespraktik, interagerar och samverkar med andra genom olika digitala medier och plattformar.⁴⁶ *Co-historicity* blir följaktligen ett teoretiskt verktyg som inte endast är fruktbart för att greppa konsekvenserna av minneskulturens digitalisering utan också för att kritiskt studera och problematisera hur pass individuella och personliga de digitala historiska tidslinjer som var och en kan sätta samman på exempelvis

Facebook egentligen är. I sina egna analyser har Pogačar allt som oftast också visat hur de gemensamma personliga minnespraktikerna producerar en nostalgiskt förskönad förståelse av det förflutna.⁴⁷ Det finns flera likheter emellan Pogačars och van Dijcks sätt att teoretisera minneskulturens digitalisering, inte minst de bådas intresse för hur personliga minnen praktiseras och förhandlas i relation till andra och mer officiella berättelser. Medan van Dijck uppehåller sig vid frågor om vad som händer då minnesobjekten i våra skokartonger och fotoalbum digitaliseras och medieras – vilket sätter fokus vid tydligt personliga minnen – är dock Pogačars begrepp mera rustat för att analysera hur den digitala kulturens *copy/paste*-funktion påverkar och blir en del av individers och grupperas sätt att minnas.

Digital memory studies upptagenhet vid att förstå och begreppsliggöra den digitala utvecklingens individualiserande effekter har alltså inneburit ett intresse för minne som en oupphörligt dynamisk socioteknologisk praktik och process. Med inspiration från det som kallats den affektiva vändningen har dock forskare inom fältet också undersökt digitala minnespraktiker med fokus på känslor och affekt.⁴⁸ Det finns till och med anledning att se intresset för känslor och affekt som en av de starkast växande inriktningarna i analyser av digital kultur i stort.⁴⁹ Som en del av denna utveckling har medievetaren Amanda Lagerkvist i flera texter bidragit med en fenomenologisk och existentiell teoretisering av den digitala minneskulturen, det vill säga hur vår allt mer digitaliserade vardag och våra digitala minnespraktiker påverkar våra sätt att vara i världen. Bland annat har Lagerkvist lyft fram antropologen Victor Turners begrepp *communitas* och visat hur detta kan användas som en lins för att studera digital minneskultur.⁵⁰ Det innebär att vår analytiska upptagenhet förflyttas från digitaliseringens fragmentarisering och individualisering till ett intresse för hur individer med hjälp av digitala kanaler och forum söker efter gemenskap, stabilitet och trygghet. Lagerkvist menar att vi inte endast bör förstå den digitala erans delningskultur som ett iscensättande av en jag-kultur – detta att vi visar upp oss själva, eller en bild av oss själva, genom att dela länkar, låtar, foton och videos med varandra. Vi behöver också förstå den i en mer existentiell mening där individer eftersträvar att ”dela” starka upplevelser och minnen med andra.⁵¹ Med gott fog argumenterar Lagerkvist härmed för att *communitas* som begrepp och analytiskt fokus på existentiella aspekter kan hjälpa oss att problematisera de återkommande diskussionerna av vår digitala era och nya minnesekologi som oupphörligt mångsidig, flexibel och fragmentariserad. Digitala minnespraktiker bidrar också till en känsla av samhörighet och varaktighet.⁵²

Lagerkvist har dessutom utvecklat teoretiska resonemang kring kropp och kroppslighet i relation till digitala minnespraktiker.⁵³ Om forskningsfältet

inte utvecklar en förståelse av våra digitala liv i relation till våra fysiska kroppar, finns det en risk att *digital memory studies* berövar individer deras agens och deras erfarenheter av att existera i en allt mer digitaliserad värld (*being-in-and-with-the-digital-world*). Härifrån utvecklar Lagerkvist ett teoretiskt perspektiv där kroppen analyseras utifrån olika, men kompletterande, perspektiv. Bland annat handlar dessa perspektiv om att förstå hur våra digitala och i viss mån icke-kroppsliga praktiker binds samman med våra fysiska kroppar – kanske allra tydligast i delandet av foton på oss själva – men också om hur de digitala sammanhangen såväl möjliggör som begränsar och styr våra kroppsliga praktiker och våra sätt att affektivt erfara oss själva.⁵⁴ I min läsning av Lagerkvists teoretiserande av kroppslighet i relation till digital minneskultur är en av de centrala lärdomarna att vi inte endast kan förstå digitala minnespraktiker som ett görande där vi helt enkelt bara agerar – som det kan framstå om vi som forskare endast intresserar oss för det som ständigt delas och produceras online – utan också som en praktik där vi kan misslyckas, där vi kan känna osäkerhet, där vi kan stötas bort lika väl som vi kan finna gemenskap, och där vi kan känna att vi behöver omforma oss för att passa in.⁵⁵ Det finns alltså flera olika teoretiska begrepp och perspektiv att använda sig av för den historiker som vill ge sig i kast med ett studium av digital historiekultur. Därtill finns det också några resonemang av metodologisk art som kan vara viktiga att ta i beaktande.

Fältets metodologiska prägel

Hitintills har denna introduktion haft en tydlig slagsida åt begreppsliga och teoretiska diskussioner. Detta speglar också *digital memory studies* framväxt och fokus. Klart mindre intresse har riktats mot metodologiska frågor. En anledning till detta är att forskare inom fältet begagnar sig av metoder som utvecklats på annat håll. Framför allt synes metodologisk inspiration hämtas från så kallad netnografi och virtuell etnografi. Detta är metoder som först utarbetades med syfte att studera specifika (sub)kulturer online. Det vill säga hur individer utifrån ett avgränsat intresse skapar fora och grupper inom vilka de interagerar med andra.⁵⁶ Senare har metoderna kommit att användas för att studera också andra typer av sociala nätverk och bredare digitala sammanhang.⁵⁷ En netnografisk metod innebär, mycket kort beskrivet, att forskaren fältarbetar på nätet och använder som sitt material de interaktioner i form av berättelser, kommentarer, foton, frågor, videos, länkar och annat som produceras av enskilda användare och ibland också av grupper. För forskare inom *digital memory studies* har detta metodologiska anslag resulterat i huvudsak i kvalitativa studier av *case study*-karaktär. Det bör dock poängteras att antalet *case studies* fortfarande är relativt få inom fältet.

Trots att metodologi varit ett, i jämförelse med teori, förbisett ämne har det utvecklats en del viktiga diskussioner inom forskningsfältet. För det första har flera forskare betonat att de gränssnitt varigenom individers och grupper digitala interaktioner äger rum inte endast kan ses som neutrala och möjliggörande.⁵⁸ Snarare, menar de, bör vi som forskare vara mycket uppmärksamma på att exempelvis Facebooks gränssnitt och algoritmer påverkar och styr väldigt mycket av det som sker inom ramen för plattformen. Gränssnittet, det vill säga den visuella uppbyggnad som plattformens användare möter, uppmantrar en viss typ av inlägg och interaktioner och dess automatiserade algoritmer arbetar på subtila vis för att lyfta fram vissa typer av inlägg framför andra.⁵⁹ Härmed uppstår en kamp mellan användaren och plattformen i hur minnen kan delas och personliga berättelser utformas.⁶⁰ Det har även utvecklats diskussioner som problematiserat hur vi som forskare egentligen kan förstå och tolka den mängd *likes* och reaktioner ett visst inlägg får som är viktiga att ha i åtanke.⁶¹ För det andra har de kvalitativa *case studies* som genomförts inom fältet synliggjort en annan problematik som kommer sig av det digitala sammanhangets gränslöshet. Mängden av inlägg och kommentarer som ständigt produceras i enskilda forum och grupper – vilket kommer sig av enkelheten i hur vi på några sekunder kan lyfta våra smartphones och skriva ett meddelande eller ta ett foto – är värt att häpna inför. Att det mångfasetterade material, i form av bilder, berättelser, videos och annat, som möter forskaren ofta också innehåller länkar till andra sammanhang, andra grupper, till *Wikipedia*-sidor, bloggar, tidningsartiklar och så vidare – vilka ofta också de har kommentarfält där det förs intressanta diskussioner och länkas till ytterligare andra sammanhang – vilka forskaren omedelbart kan nå genom några enkla musklick – gör att ett till synes väl avgränsat empiriskt *case* snart har sprängt sina egna gränser. Härom vittnar inte minst min egen forskning.⁶² Detta har i sin tur inneburit att det, liksom inom *digital history*, börjat diskuteras hur kvantitativa metoder och algoritmiska analysverktyg kan vara användbara för att studera digital minneskultur.⁶³ Detta kvantitativa anslag har dock ännu inte fått något direkt genomslag inom forskningsfältet. Tyngdpunkten ligger fortsatt på kvalitativa och kulturanalytiskt drivna studier.

Avslutande reflektioner

2013 anförde Marie Cronqvist att det var hög tid för den historievetenskapliga minnes- och historiekulturforskningen, inte minst den i Sverige, att ta sig an de frågor som aktualiserats av den digitala utvecklingen.⁶⁴ Då digital minnes- och historiekultur fortsatt är ett växande och allt mer framträdande fenomen vill jag avsluta denna text med att upprepa denna

uppmaning. Samtidigt som det är viktigt att historiker inte bidrar till, utan snarare problematiserar och kritiskt studerar, vår samtids presentism, är det också av stor vikt att det inte förekommer en beröringsskräck inför alltför samtida frågor.⁶⁵ Liksom det övergripande forskningsfältet *memory studies*, i och med framväxten av *digital memory studies*, utmanats och tvingats revidera sina tidigare etablerade begrepp och utgångspunkter, behöver historievetenskapen – i synnerhet den del som beforskar historiekultur och historiebruk – låta sig utmanas av de frågor som uppkommer av samtidens digitalisering. Jag vågar hävda att historiekulturforskningens teoretiska fundament och analytiska inriktningar, i likhet med *memory studies*, huvudsakligen utvecklades med en tid i åtanke som fortfarande präglades av *the broadcast era* och en relativ tydlighet i fråga om vilka minnesinstitutionerna var. För att historievetenskapens beforskande av historiekultur ska kunna hävda sin aktualitet är det dags att uppdatera dessa fundament och ta tag i vår samtids digitala utveckling. Dessutom vore det fruktbart om det framväxande kunskapshistoriska forskningsfältet, vilket i sig är en reaktion på den digitala revolutionen och som bildats kring ett intresse för *cirkulation* av kunskap, fördes in i ekvationen för att utveckla analysen av vår digitala historiekultur.⁶⁶

I texten har mitt fokus legat vid att presentera viktiga teoretiska diskussioner som utvecklats inom *digital memory studies* och som tar ett grepp om vår tids digitala minnes- och historiekultur. Härifrån finns i min mening mycket att hämta och låta sig inspireras av. Samtidigt har jag påpekat att antalet empiriskt fokuserade studier av digitala minnespraktiker fortfarande är relativt få. Det föreligger sålunda en viktig uppgift att beforska de fora och sammanhang på nätet som skapar och förhandlar relationer mellan det förflutna, nutiden och framtiden. *Digital memory studies* fokus på att förstå *hur* vi minns i den digitala eran, och *viss* mån också *varför* vi minns, har medfört att frågan om *vem* som minns ännu lämnats relativt orörd. Kanske beror det på att forskningsfältet vuxit fram utifrån en tro på den digitala teknologins demokratiserande potential och tanken att helt enkelt alla nu kan minnas på nätet. Oavsett orsak vore det viktigt att anlägga ett kritiskt intersektionellt perspektiv på vem det är som tar plats i, och sätter sin prägel på, olika digitala sammanhang. Härmed skulle historiker också kunna bidra med att problematisera de teoretiska begrepp och modeller som i viss mån fortfarande präglas av en fascination inför digitaliseringens nyhet.

Med inspiration från bland andra Amanda Lagerkvists teoretiserande av den digitala minneskulturens existentiella dimensioner, vill jag också mena att studier som inte enkom uppehåller sig vid det digitala utan också utforskar de analoga och fysiska praktiker som sker i samverkan med de digitala praktikerna, vore särdeles intressanta. Genom att följa nogsam

utvalda individer och grupper, som är aktiva i att producera minnen och bilder av det förflutna på nätet, för att studera hur dessa digitala aktiviteter skapar växelvisa rörelser till fysiska platser och rum – uti staden och naturen, till arkiv, minnesplatser och museer – skulle den vanligt förekommande distinktionen och motsatsförhållandet mellan (den nya) online- och (den gamla) offline-kulturen kunna beforskas och problematiseras. Historievetenskapens och historiekulturforskningens djupgående diskussioner av och insikter om hur historia brukas innebär att historiker skulle ha mycket att bidra med i detta forskningsfält. Härmed hoppas jag också ha visat hur studier av digital historiekultur och digitalt historiebbruk, inspirerade av *digital memory studies*, skulle kunna bli ett centralt och livgivande inslag i den historievetenskapliga forskningen.

Noter

- 1 Denna text är skriven inom ramen för postdoc-projektet ”Historia på nätet”, finansierat av Crafoordska stiftelsen, inom vilket jag utforskar digital historiekultur med fokus på historiska Facebook-grupper.
- 2 Peter Aronsson, ”Historiekultur i förändring”, i *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*, Peter Aronsson (red.), Lund 2000, s. 28.
- 3 Klas-Göran Karlsson, ”Historia, historiedidaktik och historiekultur – teori och perspektiv”, i *Historien är närvarande. Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), Lund 2014, s. 14. Se även Robin Ekelund, *Retrospektiva modernister. Om historiens betydelse för nutida mods*, Malmö högskola 2017.
- 4 Zygmunt Bauman, *Retrotopia*, Malden 2017.
- 5 Hans Ulrich Gumbrecht, *Our Broad Present. Time and Contemporary Culture*, New York 2014.
- 6 Anna Nilsson Hammar, ”Digital history”, *Scandia* 2015(81). En kortare uppdatering kring detta fält ges av Brita Plank under rubriken ”Digital history. A field, a method or just a phase?”, *Historisk Tidskrift* 2020:2.
- 7 Marie Cronqvist, ”Medier och minnen”, *Scandia* 2013(79).
- 8 På många vis finns det alltså tydligare likheter mellan *digital memory studies* och det som kommit att kallas *digital anthropology*, än till *digital history*. Se t.ex. Daniel Miller & Heather A. Horst (red.), *Digital Anthropology*, Oxford 2012.
- 9 Anna Lisa Tota & Tia DeNora, ”Rethinking the field of memory studies. A reply”, *Memory Studies*, 2017(10): 4. Antologin i fråga är: Trever Hagen & Anna Lisa Tota (red.), *Routledge International Handbook of Memory Studies*, Oxon 2015.
- 10 För en diskussion och vidareutveckling av *memory studies* mest centrala teoretiska begrepp, se del 1 i Hagen & Tota, 2015.
- 11 Se t.ex. Lynn Abrams, *Oral History Theory*, London 2010; Klas-Göran Karlsson, *Europeiska möten med historien. Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*, Stockholm 2010.
- 12 Se t.ex. Astrid Erll & Ansgar Nünning (red.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin 2008; Lucy Bond, Stef Craps & Pieter Vermeulen (red.), *Memory Unbound. Tracing the Dynamics of Memory Studies*, New York 2017.

- 13 Se exempelvis Aleida Assmann, *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*, Cambridge 2011; del 4 i Hagen & Tota, 2015.
- 14 Joanne Garde-Hansen, Andrew Hoskins & Anna Reading (red.), *Save As... Digital Memories*, Basingstoke 2009; Andrew Hoskins (red.), *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, New York 2018.
- 15 Garde-Hansen, Hoskins & Reading (red.), 2009, s. 3–4.
- 16 Garde-Hansen, Hoskins & Reading (red.), 2009, s. 7–8.
- 17 Visst fog för denna läsning mellan raderna finner jag också i Joanne Garde-Hansen, *Media and Memory*, Edinburgh 2011, s. 70–86.
- 18 Garde-Hansen, Hoskins & Reading (red.), 2009, s. 9.
- 19 Paul Longley Arthur, "Saving lives. Digital biography and life writing", i *Save As... Digital Memories*, Joanne Garde-Hansen, Andrew Hoskins & Anna Reading (red.), Basingstoke 2009, s. 57.
- 20 Joanne Garde-Hansen, "MyMemories? Personal digital archive fever and Facebook", i *Save As... Digital Memories*, Joanne Garde-Hansen, Andrew Hoskins & Anna Reading (red.), Basingstoke 2009, s. 148.
- 21 Andrew Hoskins, "The restless past. An introduction to digital memory and media", i *Digital Memory Studies: Media Pasts in Transition*, Andrew Hoskins (red.), New York 2018(a), s. 1.
- 22 Hoskins 2018(a), s. 6.
- 23 Se även Steven D. Brown & Andrew Hoskins, "Terrorism in the new memory ecology. Mediating and remembering the 2005 London bombings", i *Behavioural Sciences of Terrorism and Political Aggression* 2010(2): 2, 87–107; Andrew Hoskins & John Tulloch, *Risk and Hyperconnectivity: Media and Memories of Neoliberalism*, New York 2016.
- 24 Hoskins 2018(a), s. 21.
- 25 Barad berörs i Mathew Allens text, Latour i Wulfgang Ernsts och Thrift av Andrew Hoskins.
- 26 Två noterbara undantag, vilka erbjuder analyser av tydligt avgränsade *case studies*, är Joanne Garde-Hansens & Gilson Schwartz kapitel "Economy of memory. On remembering as digital, civic and corporate currency" samt Debra Ramsays kapitel "Tensions in the interface. The archive and the digital", båda i Andrew Hoskins (red.), *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, New York 2018.
- 27 Wulf Kansteiner, "The Holocaust in the 21st century. Digital anxiety, transnational cosmopolitanism, and never again genocide without memory", i Andrew Hoskins (red.), *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, New York 2018.
- 28 Kansteiner 2018, s. 129.
- 29 Kansteiner 2018, s. III.
- 30 För en kompletterande diskussion, se kapitel 4 i Alison Landsberg, *Engaging the Past. Mass Culture and the Production of Historical Knowledge*, New York 2015.
- 31 Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, Chicago 1992.
- 32 Härmed vill jag inte hävda att det endast är forskare inom *digital memory studies* som problematiserat och försökt vidareföra de tankar som utvecklades av Halbwachs. Se t.ex. Bill Niven, "On the use of 'Collective memory'", *German History* 2008(26): 3, s. 427–436; Olick, Jeffrey K., "'Collective memory'. A memoir and a prospect", *Memory Studies*, 2008(1):1, s. 23–29.
- 33 Andrew Hoskins, "Memory of the multitude. The end of collective memory" i *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, Andrew Hoskins (red.), New York 2018(b).
- 34 Hoskins 2018(b), s. 89.
- 35 Hoskins 2018(b), s. 105–106.

- 36 José van Dijck, *Mediated Memories in the Digital Age*, Stanford 2007, s. 8–14.
- 37 van Dijck 2007, s. 6.
- 38 Se exempelvis Marita Sturkens diskussion av *tangled memories* och Alison Landsbergs term *prosthetic memories*. Marita Sturken, *Tangled Memories. The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the Politics of Remembering*, Berkeley 1997; Alison Landsberg, *Prosthetic Memory. The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*, New York 2004.
- 39 Se kapitel 2 i van Dijck 2007.
- 40 van Dijck 2007, s. 25. Se även José van Dijck, *The Culture of Connectivity. A Critical History of Social Media*, New York 2013.
- 41 van Dijck 2007, s. 21–26.
- 42 van Dijck 2007, s. 177–182.
- 43 Martin Pogačar, *Media Archaeologies, Micro-Archives and Storytelling. Re-presenting the Past*, London 2016.
- 44 Martin Pogačar, "Digital heritage. Co-historicity and the multicultural heritage of former Yugoslavia" i *Dve domovini / Two Homelands*, 2014(39): 39, s. 111–124.
- 45 Pogačar 2014, s. 117–118.
- 46 Martin Pogačar, "Culture of the past. Digital connectivity and dispotentiated futures", i *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, Andrew Hoskins (red.), New York 2018, s. 40.
- 47 Pogačar 2016 & 2018.
- 48 Patricia Clough & Jean O'Malley Halley (red.), *The Affective Turn. Theorizing the Social*, Durham 2007.
- 49 Joanne Garde-Hansen & Kristyn Gorton, *Emotion Online. Theorizing Affect on the Internet*, Hampshire 2013, s. 76; Debra Ferreday, *Online Belongings. Fantasy, Affect and Web Communities*, Oxford 2009; Athina Karatzogianni & Adi Kuntsman (red.), *Digital Cultures and the Politics of Emotion. Feelings, Affect and Technological Change*, Basingstoke 2012; Amanda Lagerkvist, "Embodiments of memory. Toward an existentialist approach to the culture of connectivity", i *Memory Unbound. Tracing the Dynamics of Memory Studies*, Lucy Bond, Stef Craps, & Pieter Vermeulen (red.), New York 2017(a); Katrin Döveling, Anu A. Harju & Denise Sommer, "From mediatized emotion to digital affect cultures. New technologies and global flows of emotion", *Social Media + Society* 2018 January–March, s. 1–11; Megan Boler & Elizabeth Davis, "The affective politics of the "post-truth" era. Feeling rules and networked subjectivity. *Emotion, Space and Society* 2018(27), s. 75–85.
- 50 Amanda Lagerkvist, "A Quest for Communitas Rethinking Mediated Memory Existentially". *Nordicom Review* 2014(35), s. 205–218.
- 51 Lagerkvist 2014, s. 213–214. Se också Amanda Lagerkvist, "The media end. Digital afterlife agencies and techno-existential closure" i *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*, Andrew Hoskins (red.), New York 2018.
- 52 Lagerkvist 2014, s. 216.
- 53 Lagerkvist 2017(a).
- 54 Mera specifikt teoretiserar Lagerkvist 2017(a) kroppsligheters pluralitet genom en modell bestående av fyra perspektiv: *the performative body*, *the device body*, *the body as implicated* och *the body as implied*.
- 55 Se också Amanda Lagerkvist, "Existential media. Toward a theorization of digital thrownness", *New Media & Society* 2017(b)(19): 1, s. 96–110.
- 56 Robert V. Kozinets, "I want to believe. A netnography of the 'X-philes' subculture of consumption", i *Advances in Consumer Research. Association for Consumer Research*, Merrie

- Brucks & Deborah J. MacInnis (red), 1997:24; Robert V. Kozinets, *Netnography. Re-defined*. Thousand Oaks, 2015; Christine Hine, *Ethnography For the Internet. Embedded, Embodied and Everyday*, London 2015.
- 57 För en introduktion till netnografi på svenska, se Martin Berg, *Netnografi. Att forska om och med internet*, Lund 2015.
- 58 José van Dijck, "Connective memory. How Facebook takes charge of your past", i *Memory Unbound. Tracing the Dynamics of Memory Studies*, Lucy Bond, Stef Craps & Pieter Vermeulen (red.), New York 2017; Garde-Hansen 2009.
- 59 Se kommande publikationer av författaren.
- 60 van Dijck 2017.
- 61 Joyce van de Bildt, "The uses of Facebook for examining collective memory. The emergence of Nasser Facebook pages in Egypt", i *Memory Unbound: Tracing the Dynamics of Memory Studies*, Lucy Bond, Stef Craps & Pieter Vermeulen (red.), New York 2017, s. 139–140.
- 62 Se kommande publikationer av författaren.
- 63 Jessica K. Young, "Filled with words'. Modeling the September 11 digital archive and the utility of digital methods in the study of memory", i *Memory Unbound. Tracing the Dynamics of Memory Studies*, Lucy Bond, Stef Craps & Pieter Vermeulen (red.), New York 2017.
- 64 Cronqvist 2013.
- 65 För en diskussion av presentism, se François Hartog, *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*, New York 2015.
- 66 Johan Östling & David Larsson Heidenblad, "Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk Tidskrift* 2017:2.